

постатей, аргументування минулих поколінь, особливості їх бачення світу, життя в світі культури;

- розкриття на прикладі різних народів, поколінь, класів і груп різних цінностей, мети і значення життя, критеріїв соціального вибору і поведінки (що любили, що ненавиділи, чому поклонялися, що зберегли в пам'яті, що відкидали і долали та ін.).

Особливістю нових підручників історії повинна стати спроба розкрити етичні цінності людей різних епох, показ розуміння (і зміна цього розуміння в часі) таких явищ, як добро, зло, справедливість, свобода, незалежність та ін.

Працюючи з таким підручником, учень не просто отримає певний рівень теоретичних знань з предмета, а й набуде досвіду емоційно-ціннісного ставлення, котрий хоча і передбачає визначення знань, умінь, але не зводиться до них. Він полягає у формуванні ціннісного ставлення особистості учня до світу, наукових знань, моральних норм, ідеалів, діяльності.

Порушені у статті питання щодо реалізації в підручнику історії емоційно-ціннісного компонента змісту освіти та конкретизації суті цього компонента вимагають подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євтушенко В.П. Підручники з історії в школах України: погляд на перспективу // Історія в школах України. – 2001. – № 3. – С.13.
2. Мороз П. Функції сучасного шкільного підручника з історії // Історія в школі. – 2007. – № 2. – С. 14-20.
3. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О.І.Пометун, Г.О.Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
4. Савченко О. Без якісного підручника якісна шкільна освіта неможлива // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. праць. – К.: Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – С. 13-15.
5. Старева А.М. Методика навчання історії: особистісно орієнтований підхід. Навчальний посібник. – Миколаїв: Ілліон, 2007. – 332 с.
6. Терно С. Як обрати підручник? (Поради вчителю) // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 17-19.

УДК 372.853

М.В. Опачко

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В ШКОЛІ

У статті розглядаються проблеми організації дидактичного середовища в процесі навчання фізики в школі. Розкривається сутність поняття дидактичне середовище, визначаються умови ефективності його функціонування.

The author of the article has considered the issues of organisation of didactic environment in the process of teaching physics in a school. The essence of the notion "didactic environment" has been disclosed, as well as the conditions of the effectiveness of its functioning.

Дослідники вважають середовище вагомим чинником розвитку людини, що забезпечує умови для її існування, взаємодії з іншими людьми, а тому сприяють набуттю необхідного життєвого досвіду. Процес навчання й виховання також неможливий без існування адекватного середовища, яке сприятливе для соціального й особистісного становлення учнів, продуктивне для їх навчальних успіхів і позитивного самопочуття. Якщо ж виокремити умови, в яких здійснюється безпосередня навчально-пізнавальна діяльність учнів, то правомірно говорити про існування дидактичного середовища.

Проблеми визначення сутності та організації освітнього середовища розкриваються у працях Ш.О.Амонашвілі, Л.С.Виготського, О.М.Козлової, Т.Кошманової, Л.І.Маленкової та ін. Ш.Амонашвілі відмічає, що дитина формується тільки в середовищі, без середовища людини як людської істоти не буде [1:19]. Л.С.Виготський відмічає роль учителя у освітньому середовищі, що полягає в організації і регуляції середовища, яке забезпечує сприятливі для педагогічної взаємодії умови [2:80]. О.М.Козлова розуміє під середовищем цілісний психолого-соціальний простір, що охоплює і біосферу, і культуру, і соціальні групи, соціальні інститути [3:19]. Т.Кошманова визначає демократичне середовище у навчальному закладі як продуктивне освітнє середовище, пов'язане з організацією порядку, дисципліни в класі, скерованої на навчання учнів й досягнення успіхів. Для створення демократичного освітнього середовища, на думку дослідниці, необхідно вирішити два важливі завдання [4:129]: 1) забезпечення умов для внутрішньо мотивованого навчання учнів, коли вони виявляють потребу й інтерес у процесі пізнання; 2) розвиток в учнів умінь організації й саморегуляції власної навчально-пізнавальної діяльності. Л.І.Маленкова визначає освітнє середовище як взаємодію представників різних соціальних груп, пов'язаних з педагогічним процесом [5:157-158].

Хоча освітнє середовище і дидактичне перебувають у відношеннях частини і цілого, окремого і загального, і поєднані відповідно до закономірності причинно-наслідкового зв'язку (ефективність функціонування освітнього середовища визначається, певною мірою, якістю функціонування дидактичного середовища), окремо питання про дидактичне середовище у згаданих працях не розглядається.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена наявністю суперечностей між потребою у оптимізації умов, в яких навчаються учні, в наданні їм сучасного, оновленого змісту і характеру та відсутністю системного підходу до визначення цих умов, їх структури.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість на теоретичному рівні сприяли визначенню цілей дослідження. Мета роботи полягала у розкритті сутності поняття “дидактичне середовище”. Досягнення мети уможливується виконанням наступних завдань: 1) визначенням поняття “дидактичне середовище”; 2) розкриттям умов його організації; 3) визначенням напрямів критеріальної діагностики рівнів сформованості дидактичного середовища.

Термінологічний аналіз вихідних понять уможливує визначення дидактичного середовища як умов (обставин, ситуацій), в яких проходить (здійснюється) навчання учнів, відбувається їх розвиток та виховання у процесі навчання, а також проявляється професійна майстерність педагога, його вміння організувати та управляти (керувати) навчально-пізнавальною діяльністю учнів, розвитком їх інтелектуальних і творчих здібностей. Іншими словами, під дидактичним середовищем розумітимемо сукупність умов, в яких здійснюється дидактичний процес.

Серед умов варто виокремити зовнішні та внутрішні. Під зовнішніми умовами розумітимемо приміщення (кабінет, лабораторію), в якому безпосередньо здійснюється навчально-пізнавальна діяльність учнів. Щодо фізичного кабінету, то це спеціально обладнане, відповідним чином укомплектоване і оснащене приміщення, перебуваючи в якому учні мають можливість спостерігати і самостійно здійснювати постановку демонстраційних дослідів, експериментів, виконувати лабораторні роботи та роботи фізичного практикуму, усвідомлювати сутність фізичних явищ, процесів за допомогою демонстраційного обладнання, матеріальних моделей та віртуального моделювання, ознайомлюватись із принципами дії машин і механізмів, принципами роботи приладів, пристроїв і установок та ін.

Велике значення при цьому має загальна характеристика приміщення: просторість, освітленість, зручність, естетичність, стан та якість дошки, готовність учительського та учнівських робочих столів до проведення експериментів тощо. Важливе місце займає питання про стан демонстраційних приладів, лабораторного устаткування, обладнання для фізичних практикумів; умови його зберігання та періодичного поновлення; відсутність

несправностей, готовність до роботи; наявність та належний стан зберігання і використання роздаткового матеріалу, таблиць, транспарантів, проекційної апаратури, діапозитивів, діафільмів, а також прикладних навчальних програм для комп'ютера тощо.

Головні умови організації зовнішнього середовища наступні:

- 1) дотримання нормативних вимог до приміщення кабінету (лабораторії) фізики;
- 2) дотримання вимог до освітленості, електричної та пожежної безпеки, умов зберігання хімічних реактивів, вимог до установки джерел струму;
- 3) дотримання правил техніки безпеки при роботі з проекційною апаратурою, при підготовці та проведенні демонстраційних дослідів, лабораторних робіт і робіт фізичного практикуму;
- 4) проведення інструктажу учнів з правил техніки безпеки та поведінки у фізичному кабінеті;
- 5) дотримання рекомендацій щодо розміщення меблів у кабінеті, санітарного стану лабораторії; наявність медичної аптечки та засобів індивідуального захисту від ураження електричним струмом у фізичному кабінеті.

До внутрішніх умов належить готовність суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності до взаємодії у процесі навчання фізики.

Підготовленість учителя до управління пізнавальною діяльністю учнів [6] визначається рівнем володіння ним системою дидактичного менеджменту, що у поєднанні з фаховою та психолого-педагогічною компетентністю забезпечують майстерність викладання фізики в загальноосвітній школі.

Фахова компетентність охоплює систему базових знань та умінь учителя фізики (теоретичні знання, що складають зміст фізичної науки; система знань, що охоплює методи, прийоми, способи розв'язання і постановки фізичних задач та практичних умінь і навичок розв'язувати фізичні задачі; система знань про зміст і призначення демонстраційних експериментів та умінь і навичок здійснювати постановку експериментальних дослідів, користуватись експериментальним обладнанням тощо).

Психолого-педагогічна компетентність визначається володінням системою знань, умінь і навичок, що забезпечують: а) врахування вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей розвитку учнів; б) володіння прийомами, методами посилення мотивації навчальної діяльності учнів, актуалізації їх пізнавальної активності, самостійності; в) врахування загальних та особливих закономірностей педагогічного процесу; г) дотримання системи дидактичних принципів, вибір адекватних цілям навчання форм, методів, засобів навчально-пізнавальної діяльності учнів; д) використання у професійній діяльності навичок роботи з технологіями розвивального, програмового, проектного, модульного, контекстного, ігрового, диференційованого, навчання.

Дидактичний менеджмент – це структурована і систематизована діяльність у площині методичної роботи вчителя фізики. Структура дидактичного менеджменту охоплює:

- 1) проектування навчально-пізнавальної діяльності учнів: цілепокладання (цілеутворення, або постановка цілей навчання: загальних і конкретних, стратегічних і тактичних, діагностичних [7]); планування (календарно-тематичне, поурочне, видів діяльності, видів перевірки знань та ін.; прогнозування (необхідних засобів; очікуваних результатів тощо);
- 2) організацію (змістовий та процесуальний аспект організації дидактичного процесу) та управління (керівництво, регуляція та саморегуляція навчально-пізнавальної діяльності учнів за допомогою контролю та корекції, перевірки якості та ефективності засвоєння учнями знань, формування практичних умінь і навичок) дидактичним процесом;
- 3) моделювання взаємодії на різних рівнях: дидактичному (врахування особливостей дидактичного процесу, його структури: цільового, змістового, мотиваційного, організаційного, контрольно-корекційного, оціночно-результативного складових; принципів і закономірностей; форм, методів, засобів організації дидактичного процесу тощо); методичному (знання особливостей вивчення тієї чи іншої фізичної теорії: класичної

механіки, молекулярної фізики і термодинаміки, електродинаміки і квантової фізики; особливостей вивчення фізичних теорій на етапах: початковому – 7-8 кл., середньому – 9-10 кл., та в старшій школі – 11-12 кл.; особливостей розв’язування задач за розділами, постановки демонстраційних експериментів, виконання лабораторних робіт та робіт фізичного практикуму тощо); технологічному (володіння технологіями розв’язування типових і неоднорідних задач, технологією проведення вимірювань, спостережень, технологією обчислення похибок вимірювань, навичками роботи з інформаційними технологіями; технологічними прийомами активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їх творчих здібностей); управлінському (володіння методами контролю і корекції знань, забезпечення функціонування зворотнього зв’язку у системі “учитель-учні”; стилі управління: авторитарний, демократичний, ліберальний тощо); міжособистісному (володіння навичками організації диференційованого навчання, індивідуального навчання; навичками роботи з обдарованими та здібними учнями; уміння організувати роботу в групах за інтересами та ін.);

4) діагностику результативності дидактичного процесу (визначення параметрів, що описують діагностований об’єкт; обґрунтування критеріїв оцінки досягнення результатів; виокремлення рівнів досягнення; аналіз та інтерпретація результатів діагностики).

Підготовленість учнів до навчально-пізнавальної діяльності у процесі вивчення фізики визначається сукупністю параметрів, а саме:

а) рівнем інтелектуального розвитку учнів, сформованістю системи пізнавальних процесів;

б) наявністю мотивації (потреби, інтересів, бажання, зацікавленості, захоплення, прагнень, нахилів, здібностей до вивчення природничих дисциплін, зокрема фізики;

в) рівнем самооцінки, домагань (якими визначається прагнення досягти успіхів у навчанні);

г) наявністю навичок самостійної роботи (уміння планувати і організувати самостійну діяльність, володіння навичками самокритичності і самоаналізу, самокорекції і самостійного пошуку, вміння працювати над програмними домашніми завданнями та додатковою літературою, самостійно виконувати домашні спостереження та проводити досліди у домашніх умовах, самостійно конструювати та моделювати, виготовляти саморобні прилади тощо);

д) наявність досвіду творчої діяльності (уміння розв’язувати і складати фізичні задачі, виконувати експериментальні завдання творчого характеру, приймати участь у творчих конкурсах, вечорах, вікторинах, інсценізаціях та ін.)

Залежно від сформованості кожного з виокремлених параметрів, а також від індивідуального стилю професійної діяльності педагога у дидактичному середовищі формується той чи інший стиль (характер) взаємодії: співпорядкування (учитель інформує, пояснює – учні на репродуктивному рівні відтворюють), співпраці (учитель і учні активні учасники, партнери у дидактичному процесі), співтворчості (вчитель не обмежується рамками програми, а залучає учнів до творчої аудиторної та позакласної роботи з фізики (участь у олімпіадах різного рівня, гуртках, факультативах, вечорах, проведенні конкурсів, вікторин, інтелектуальних змагань тощо).

Таким чином, виокремлені умови функціонування дидактичного середовища (зовнішні, внутрішні, міжінтеграційні) уможливають визначення напрямів діагностування ефективності функціонування дидактичного середовища, а саме:

- стан приміщення, його матеріально-технічна, навчально-методична оснащеність;
- підготовленість учителя до управління пізнавальною діяльністю учнів;
- підготовленість учнів до навчально-пізнавальної діяльності;
- організація взаємодії (за виокремленими стилями: співпорядкування, співпраця, співтворчість);
- наявність емоційно забарвленого, гуманістично спрямованого, психологічно комфортного характеру стосунків між суб’єктами дидактичної взаємодії.

Для кожного з виокремлених напрямів розробляються критерії оцінки, на основі яких визначаються рівні сформованості дидактичного середовища: високий, середній, низький.

Отже, на основі проведеної теоретичної розвідки можна зробити наступні узагальнення: під дидактичним середовищем розумітимемо сукупність умов, в яких здійснюється дидактичний процес.

Серед умов, що складають сутність дидактичного середовища, виокремлюємо умови, пов'язані із:

- зовнішніми атрибутами навчальної діяльності (а саме: приміщенням (кабінетом, лабораторією), в якому здійснюється навчальний процес;
- внутрішніми чинниками, що відображають підготовленість учасників (суб'єктів) дидактичного процесу до здійснення взаємопов'язаної діяльності;
- міжінтеграційними факторами, що визначають характер (стиль) дидактичної взаємодії.

Виокремлені умови уможливають визначення напрямів діагностування ефективності функціонування дидактичного середовища, на основі яких розробляються критерії оцінки та визначаються рівні сформованості дидактичного середовища.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані із обґрунтуванням критеріїв оцінки ефективності функціонування дидактичного середовища за визначеними напрямами та діагностикою рівнів сформованості дидактичного середовища за визначеними критеріями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. – К.: Освіта, 1991.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Изд-во “Институт практической психологии”; Воронеж: Изд-во НПО “МОДЭК”, 1991.
3. Козлова О.Н. Введение в теорию воспитания. – М.: Интерпракс, 1994.
4. Кошманова Т. та ін. Педагогіка для громадянського суспільства. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2005.
5. Маленкова Л.И. Воспитание в современной школе. – М.: Педагогическое общество России, Издательский дом “Ноосфера”, 1999.
6. Опачко М.В. Управління засвоєнням знань: спроба методологічного аналізу/ Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2008.
7. Опачко М.В. Цілепокладання в змісті методичної підготовки вчителя фізики/ Вісник ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка. – Чернігів, 2008.

УДК 37.02

А.С. Приходько

НОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО ПІДРУЧНИКА З ІСТОРІЇ

У статті розглянуто основні причини, які заважають створювати якісні підручники з історії, та шляхи їх подолання; сформульовано основні принципи відбору змісту навчального матеріалу, методичного апарату підручника, забезпечення його поліфункціональності.

In clause principal causes that stir to formation of qualitative textbooks on histories, and methods of their overcoming are considered; main principles of selection of the maintenance of a training material, the methodical device of the textbook, maintenance of its polyfunctionality are formulated.

Постановка проблеми. Яким має бути сучасний підручник з історії? Які підходи є ключовими в процесі формування його змісту та методичного апарату? Яким чином забезпечити реалізацію основної функції підручника як засобу організації пізнавальної